

A határ filozófusa: Eugenio Trías

José Jiménez: *La filosofía del límite. En memoria de Eugenio Trías*¹

Jövőre lesz tíz éve, hogy meghalt Eugenio Trías, aki, Ortega mellett, korunk talán legnagyobb spanyol filozófusa volt. A nemzetközileg is kiemelkedő, de nálunk még a hispanisták között is alig ismert gondolkodó idén lett volna nyolcvanéves. E kettős évforduló jó alkalmat kínál arra, hogy a magyar olvasók is bepillantást nyerjenek a gazdag életmű tematikájába, főbb kérdéseibe. Első könyvétől (*La filosofía y su sombra, A filozófia és árnyéka*, 1969) az utolsóig (*De cine. Aventuras y extravíos, A filmművészetről. Kaland, kitérőkkel*, 2013) mintegy három tucatnyi művet publikált, amelyek összességéért 1995-ben elnyerte a Friedrich Nietzsche-díjat. A filozófiai Nobelként is aposztrofált díj az egyetlen, amelyet egész életművéért ítélnek oda egy-egy gondolkodónak. Trías formátumát mutatja, hogy mellette a filozófia olyan kiemelkedő személyiségei kapták meg e kitüntetést, mint Popper, Rorty vagy Derrida; spanyol nyelvterületen pedig eddig ő a díj egyedüli birtokosa.

Ismertetésem alapja egy ünnepi előadás, amelyet José Jiménez, a spanyol filozófiai-esztétikai szakma egyik fiatalabb képviselője tartott Eugenio Tríasra emlékezve a madridi Universidad Autonómán. Jiménez azokból a kérdésekből indult ki, amelyek a Trías-életmű sarkalatos pontjai: jelen világunkban van-e, lehet-e, kell-e hogy legyen tere a filozófiai gondolatnak? Van-e helye a gondolkodás radikális vállalásának egy olyan kultúrában, mint a miénk, amelyet a múltékony, átmeneti dolgok szédülete mindinkább felemészt? Különösen nagy horderővel bírnak e kérdések – állítja Jiménez – mindazok számára, akik munkájukat bele kívánják illeszteni a huszonhét évszázada a görögöknél született elméleti hagyományba. Abba a tradícióba, amely mindig is a Nyugat kultúrájának egyik intellektuális alapköve volt. De e fundamentum mára megszűnt evidensnek, megkérdőjelezhetetlennek lenni. A filozófia, Nietzschétől fogva legalábbis, időszerűtlennek, illetve anakronisztikusnak tudja magát. Egyszerűsággal azonban képesnek arra, hogy ebben az időtlenségben mégis mélyen megkapaszkodjék a jelenben, tartalmas víziót alakítson ki a jövőről, a folyamatról, amely által az emberi életek világuk szerves részévé válhatnak. Trías kezdettől arra törekedett – írja Jiménez –, hogy ezt a ko-

rával való elköteleződését összebékítse az igazi filozófia örök jellegzetességével: olyan kérdések és kategóriák megfogalmazásával, amelyek képessé tesznek minket, hogy rákérdézzünk tapasztalataink különböző szintjeire, és megalkossuk velük a lehetséges interpretációk hipotéziseit. Trías harmincnál is több könyvéből Jiménez elsőként a *Filosofía del futuro*t (*A jövő filozófiája*, 1983) emeli ki. A mű ontológiai alapvetésű szövegének az esztétikai jelenségek dinamikája szolgál mintájául. Vezérfonala a „variáció princípiuma”, amely révén érthetővé válik a való mint az ugyanaz és a különböző, az egyes és a sokszoros örök visszatérésének szintézise. Aminek az „alkotó ismétlődés” felől történő kibomlása nyitja meg előttünk a jövő dimenzióját. A variációkat az alkotó képzelet modulálja, termékeny párhuzamot hozva létre így a művészet és a filozófia között. A horizontunk mindkét esetben azonos: nem a tényszerű, hanem a lehetséges, a fizikailag és időben nyitott lehetőség. Míg a morális cselekvés és a tudomány a tényekre és a jelenre összpontosít, a művészet és a filozófia a lehetséges és a jövőbeli felé irányít bennünket.

1987-ben publikált könyvében (*La aventura filosófica, A filozófiai kaland*) Trías módszertanilag elmélyíti korábbi műveiben kitűzött célját: a valóság különböző szintjeit egységben tekintő, a valóságosra alapozott ontológia megteremtését. Konceptiója elutasít minden filozófiai redukciót, legyen az metafizikai vagy pozitivistá, tekintve, hogy a valóság, a dolgok nem szűkíthetők le egy szintre. Szerinte minden filozófia mélyén van valami ki nem mondott, ami mégis az értelmét adja, olyan transzcendens elemekkel együtt, mint az igazság, jóság, szépség; valami, ami nyilvánvalóvá teszi a szakadékosság jelenlétét minden elméletben. Valamilyen lételmélet megalkotása így körkörös feladat, amelyben a szubjektumból kiindulva a határélményéhez érünk, de ami egyszersmind gravitációként jelentkezik: középpontján, az alanyon kívülre esik, a tárgyak, a külvilág szintjére.

A filozófiai kalandot Trías valamiféle tengeri utazáshoz hasonlítja, amelynek egynapi szakaszai („singladuras”) a tapasztalat különböző „világait”, területeit ölelik fel, és az utazás során meghatározást nyer a cél: „a megjelenő”

¹ JIMÉNEZ, José: *La filosofía del límite. En memoria de Eugenio Trías = Cuerpo y tiempo. Blog de José JIMÉNEZ: Filosofía, escritura, artes, mundo*, 2013. február 10.

<http://josejimenezcuerpoytiempo.blogspot.com/2013/02/la-filosofia-del-limite-en-memoria-de.html>

Eugenio Trías
© Wikimedia
Commons

S Z E M L E

(jelenség, jelenés) tartalma. Trías tehát a jelenségvilág felületes, illetve leszűkítő dimenziója alá pillantva valami mélyebb dimenziót igyekszik feltárni, amelyben elkülönül egymástól, ami azonos, és ami különböző, más. Szerinte épp ebben a dimenzióban található meg a filozófia célja: a határ mint határ. A filozófia a határtapasztalat révén fejlődik, amely tapasztalat maga is határ: csuklópánt. Tengely, amelyen egyesülnek vagy elkülönülnek a gondolkodás-beszéd és a létezés rétegei. A gondolkodás-beszéd fogalmát Trías épp azért használja, hogy jelezze a gondolat és a nyelv óhatatlan fúzióját, vagy másképpen fogalmazva: hogy megmutassa, van olyan hely vagy logosz, ahol a jelenség megragadható, ahol a jelenség propozíció, illetve ítélet formájában létrejön és alakot ölt. Mivel a szubjektum, egy bizonyos szubjektum – pontosítja Trías – nem „transzcendentális”, hanem magához a határhoz kötött, azaz „széthatított”, ezért határtapasztalata csak tragikus lehet. Tragikus, mert feltételezi, hogy tudatossá válik számára a radikális paradoxon, amely a filozófiai tudás (episztémé) eredménye, és a határnak mint határnak a megtapasztalásától ered. De – teszi hozzá Trías – e tapasztalat része a nevetés is, amelyben egyesülnek a tragédia és a komédia hangjai és álarcai.

A határ tehát Trías szemében módszerbeli evidencia; tőle indul ki a filozófia tengeri kalandja, amely lényegileg különbözik a karteziánus cogitótól. Itt a módszer szubjektuma a köztesség, az intervallum lakosaként ismeri fel önmagát a köztességben, amely összeköti a dolgok térbeliségét a jelenségek űrben lebegő terével. Az alany tehát határlakó, határlény. S ezen a ponton Trías gondolataiban

nyilvánvalóvá válik a platonizmus jelenléte és aktualizálása: a szubjektum élettere a határ két sík vagy „körgyűrű” között, egyik a jelenségeké, a másik a magába zárté. Az „ugrás” pedig, amely által a szubjektum mint olyan konstituálódik, az azonos és a másilyet egyesítő tapasztalásból adódik. Az alany részéről ez érzelmi élmény, a szeretet-szenvedélyé. A „dolog” felől tekintve pedig nem más, mint a szépnak és a fenségesnek a megnyilvánulása.

E gondolatokból kiindulva kezdődik a határvidéket felderítő hajóút, amelynek egyes szakaszai az etika, a politika, az esztétika, az igazság és az ismeret (episztémé). Trías „útitársai” e kalandozásban: Platón, Kant, Hegel, Heidegger, Wittgenstein, Calderón, Goethe és Hölderlin is. A cél, a kikötő pedig, amely felé a hajónkat kormányozza, nem egyéb, mint a határtapasztalat homályos tartalmainak módszeres megvilágítása, rögzítése. A hajós feladatául marad a „másik” oldalról történő beszéd kísérlete, valamiféle „határ-logika” megalkotása. E feladatot teljesíti majd Trías következő műveiben, *A határ logikájában* (*Lógica del límite*, 1991), *A szellem korában* (*La edad del espíritu*, 1994) és *A vallás elgondolásában* (*Pensar la religión*, 1997).

S minthogy Eugenio Trías gyakran él szövegeiben másik szenvedélye, a zene gazdag jelképtárával, Jiménez is egy zenei metaforával él megemlékezése végén: ismeretességében – írja – Trías nyitott dallamfolyamának csupán néhány elemét, akkordját és taktusát emelte ki, érzékelteni akarván a filozófus eredetiségét, gondolatainak koherenciáját, igazságkeresését, amely jellemzők alapján Platón Szókratészéhez hasonlítja barcelonai mesterét.